

SUSĀTIVA KONCEPTS LATGALIEŠU KULTŪRTELPA

Sovvaļņika mūzika, 2010).

Raksta mērķis – analizēt susātiva (latviešu literārajā valodā – ēnas) konceptu, atklājot tā leksisko nozīmju, konteksta un simboliskās jēgas izpratni folklorā (galvenokārt mīklās), literatūrā, periodikā un sabiedrībā valdošajos stereotipos. Susātiva semantiskā un simboliskā daudznozīmība spilgti parādās latgaliešu mīklās, kristietības ietekmē kā negāciju apzīmējums izmantota 20. gs. sākuma periodikā, garīgā susātiva interpretējums parādās K. Nautra, O. Zvīdra daiļradē. Susātivu kā patieso (bieži aizliegto vai slēpto) personības daļu savos tekstos atklāj M. Andžāne, J. Klīdzējs, R. Mūks. Bolts susātivs – patības meklējums, kas aktualizēts divos izdevumos: mūsdienu dzejas antoloģijā „Susātivs” (2008) un kompaktdiskā (CD) „Bolts susātivs” (A. Kūkuoja teksts,

THE CONCEPT OF SHADOW IN LATGALIAN CULTURE SPACE

One of the prospective results of the ESF project „Linguoculturological and Socio-economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale” (2009–2012) is a linguo-territorial dictionary of Latgale, which would reveal particularity of Latgale’s historical, economic, folkloric, and literary factors in 300 cultural signs and concepts (when referring to selection of entries and the dictionary concept further see Šuplinska 2010). In the developed questionnaire „Latgola is...” (466 units) the word ‘susātivs’ (in Latgalian means ‘a shadow’) was included due to two reasons: 1) as infrequently used word in the cognition of the 21st century user of Latgalian literary language, being ousted by the word ‘āna’, which is closer to the Latvian literary language; 2) as a symbol of dualism/entirety apprehension of a personality activated in the latest literature and music (according to K. G. Jung’s archetype).

When tracing formation of the concept of ‘susātivs’ the following sources have been reviewed (see the enclosed overview of sources): folkloric collections (S. Uļanovska, P. Smelters, B. Opincāne, et al.), periodical publications of the beginning and middle of the 20th century (most of the examples are found in „Drywa” newspaper (1908–1917) and its annexes) as well as the works of M. Andžāne, K. Nautris, O. Zvīdris, P. Jurciņš, J. Klīdzējs, R. Mūks; publications where the word ‘susātivs’ has been used in the title: modern poetry anthology „Susātivs” (2008) and CD „Bolts susātivs” (lyrics by A. Kūkuoja, music by Sovvaļņiks, 2010).

The article is aimed at review of the concept of ‘susātivs’ (meaning ‘shadow’ in the Latvian literary language), revealing the conception of its lexical meanings, context and symbolic significance in folklore (mainly in riddles), literature, periodicals and stereotypes prevailing in the society. Semantic and symbolic ambiguity of ‘susātivs’ is demonstrated by Latgalian riddles, under the impact of Christianity’s as symbol of negation used in the early 20th century periodicals, interpretation of spiritual ‘susātivs’ appears in writings of K. Nautris, O. Zvīdrs. Shadow as the genuine (often banned or hidden) part of the personality in their texts is revealed by M. Andžāne, J. Klīdzējs, R. Mūks. White shadow as search of the self is activated in two publications: the modern poetry anthology „Susātivs”

and CD „Bolts susātivs”.

Some analytical psychology insights are worth to be highlighted that to a great extent have influenced the interpretation of the concept of 'susātivs' in this article. Firstly, according to the principle of analogy, the individual structure of psyche (consciousness, personal unconsciousness, collective consciousness; Jung 1996: 165) can be perceived as a psyche of ethnos, nation, supposedly of a country or of the world. Secondly, since the shadow includes hidden, suppressed, undesirable (even villainous) sides of personality and at the same time the normal instincts and impulses of creativity (Henderson 1997: 117), then exactly this unconscious side of psyche of Latgalian as a representative of the ethnos has affected the lack of self-esteem and has exacerbated the problems to which explanation in the reality of consciousness is not found anymore, or is not so simply detectable. Thirdly, being aware of the shadow, you can start to use it for revival of integrity and stability of the psyche, but the shadow can not be ignored, denied or suppressed for a long time. Even worse, if one opts for assimilation of it that has often happened to the Latgalian separate religious affiliation or language, or for exerting influence: when the first newspapers started, also new words were started to be mentioned frequently – Latgola and Latgalians. Why the old, real Latvians had to be started to call in other names? What to do! The Courlanders have taken the name of Latvians for them. Latvians from Inflightia were called the „Polish” people. For that reason in order not to fight the Courlanders for the word of Latvians, young journalists from Inflightia started to call themselves Latgalians (Dekters 1970: 12).

When returning to the texts subject to analysis and understanding of the concept of 'susātivs', we should start with the analysis of this lexeme in folklore. It most frequently appears in the riddles and forms a ambiguous understanding of the lexeme: on the one hand, a sense of fatalism has been developed (You cannot escape your shadow by analogy with everybody should carry their own cross, or you cannot escape your fate), on the other hand, the notion of absolute good and absolute evil (obscure, inexplicable) as devil (also shadow). At the same time, several riddles underline that the shadow is a friend who never leaves, even more – one is walking, two will speak – is drawing attention to intuitive understanding of the creator of this riddle with regard to the fact that shadow is a part of the human psyche. Periodicals at the beginning of the 20th century underline the link of lexeme 'susātivs' with the human life, which is temporary, according to cognitions of Christianity, it is just a preparation for the real life, therefore exactly the negative, condemnable connotation is gradually pointed out in use of figurative meanings of lexeme 'susātivs'.

During 20's and 30's of the 20th century the stereotype that 'shadow' is something condemnable (e. g., undesirable phenomena of social or economic life are represented by a shadow: life shadows – backwardness, obscurantism, envy (Madsolas J. 1944)), or something that cannot exist separately, dependent entity (e. g., slave, servant, dog), is prevailing in periodicals, gradually also in the reader's conscience. And this is just the time when not the most complimentary views with regard to Latvians from Latgale are developed and maintained at a national level (including today) that have established a preconceived attitude in Latvians from other regions and created the inferiority complexes in Latvians from Latgale.

Initially in Latgalian himself his „shadow” was put to shame – different language (the opinion is gradually strengthened and only supported by Soviet times that this is a distorted Latvian literary language, also mixture of Slavic and Latvian language), which may not be Latvian (denial of the designation and introduction of the term Latgalian dialects), underdeveloped agriculture (cheap labour) and comparatively low level of education, certainly, also belonging to another faith and large families as a phenomenon of certain obscurantism. Gradually (most explicitly after K. Ulmanis' coup in 1934 and unfortunately also after Latvia's accession to the EU) the shadow was not put to shame in Latgalian himself or in individual from Latgale, but applied to the whole region (after accession to the EU also the other regions quite often are in this status of shadow).

At the beginning of 20th century, with the growth in numbers of anthropology, psychology and psychoanalytical studies, also the understanding of shadow is affected by the change. In Latgalian literature it was commenced by M. Andžāne in her story „A black man, white shadow” (1947), where the main character Aleksandrs Rynčs demonstrates that it is important not to lose oneself, one's substance,

even if the society, the people do not understand it or it is not topical for the age. From this story comes the designation „white shadow”, which means the true, the deepest substance of an individual, harmony with oneself as a result of adopting and refining one’s own shadow – the inner human being.

Maybe the Latgalian literature would never had seen the possibility to reduce the negative connotation of shadow, which is historically developed and strengthened in consciousness of the language user; unless there are two strong personalities, theoretically – shadow philosophers J. Klīdzējs and R. Mūks, whose works are known mainly to Latvians from other regions, in the case of R. Mūks, throughout the world. Of course their impact is indirect, at the same time in the works of the 21st century Latgalian authors there is a strong feeling of the reflection of their outlooks.

Both authors emphasize the importance of respect for the shadow in development of an individual, as well as of the peoples and cultures at large. For the most part it means transformation of fear, feelings, instinctive hunches, ideas into creative energy. Exactly this meaning of shadow as question/ response about the true nature of a human being, society, is activated in two Latgalian publications: the modern poetry anthology „Susātivs” and CD „Bolts susātivs”.

Strengthening of the shadow as a concept in the Latgalian literature at the beginning of the 21st century is due to the fact that, after going through a long way of transformation and getting rid of the negative connotation, Latgalian authors are beginning anew to recognize it as an integral part of their nature that allows them to retain their otherness – in language, tradition, attitude towards the world, which is still impressive with its naturalness and emotionality.

Viens no ESF projekta „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” (2009–2012) paredzamajiem rezultātiem ir Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca, kas atklātu Latgales vēsturisko, ekonomisko, folkloras, literāro faktoru savpaatību 300 kultūras zīmēs un konceptos (par šķirkļu izvēli un vārdnīcas koncepciju plašāk sk. Šuplinska 2010). Izveidotajā aptaujā „Latgola ir...” (466 vienības) vārds *susātivs* tika iekļauts divu iemeslu dēļ: 1) kā retāk lietots vārds, ko 21. gs. latgaliešu literārās valodas⁴⁰ lietotāja apziņā ir izkonkurējis latviešu literārās valodas tradīcijai tuvākais vārds *āna*; 2) kā jaunākajā literatūrā un mūzikā aktualizēts personības duālais/ veseluma apjautas simbols (pēc K. G. Junga – arhetips). Līdzīgi aptaujā tika iekļauti arī tādi vārdi kā *dziga* ‘deja’, *lomentars* ‘ābece’, *naktineica* ‘rudzupuķe’, *olūts* ‘avots’, *pagrauda* ‘gaisa slānis starp ledu un ūdeni’, *sovvaļņiks* ‘palaidnis’, *svātra* ‘nojauta, nojausma’ (Lukaševičs 2011: 62, 103, 115, 122, 125, 162, 169), kas izmantoti izdevumu (*Lomentars*, *Olūts*, *Pagrauda*), folkloras kopu (*Dziga*, *Svātra*) nosaukumos vai pseidonīmos (*Naktineica*, *Sovvaļņiks*), iegūstot mūsdienu kultūras konotācijas.

Respondentu sniegtās atbildes (2010) veido minēto kultūras zīmju reitingu:

1. tabula. *Kultūras zīmju atpazīstamība*

Tabel 1: *Identification of Culture Signs*

Nr.p.k.	Kultūras zīme	Vieta kopējā reitingā (466)	Kopskaits (kopā 1959 resp.)	Kopskaits (%)
1.	Sovvaļņiks	203./204.	952	48,60
2.	Olūts	262.	837	42,88
3.	Dziga	276.	806	41,14
4.	Lomentars	291.	776	39,61
5.	Susātivs	357.	626	31,96
6.	Naktineica	377.	589	30,07
7.	Svātra	456.	271	13,83
8.	Pagrauda	463.	253	12,92

Topošajā Latgales lingvoteritoriālajā vārdnīcā atsevišķs šķirklis netiek veidots kultūras zīmei *svātra*. Ne tikai tādēļ, ka veiktajā aptaujā to pazīst visai neliela respondentu daļa, bet galvenokārt tādēļ, ka literārajos un publicētajos folkloras tekstos nav atrodams šīs leksēmas lietojums. 20. gs. izskaņā tas ir aktualizēts Daugavpils folkloras kopas nosaukumā. Taču tieši tajos gadījumos, kad leksēmai ir vairākas leksiskās nozīmes, tās izmantotas folklorā un aktualizētas mūsdienu kultūras kontekstā, kultūras zīme var pāraugt konceptā, bagātinot leksēmas kultūras kodu un nacionālo/reģionālo savpatību un nozīmību.

„Kalupes izloksnes vārdnīcā” ir skaidri šķirtas leksiskās nozīmes: 1) *susātivs*, *sajš* ‘*cilvēka ēna*’, 2) *pakriesļs* ‘*vieta, kur kas neļauj krist gaismas stariem*’, 3) *āna* ‘*priekšmeta ēna*’ un vārda *pakriesļs* nozīme (Reķēna 1998a: 302, 1998b: 121, 455). Savukārt „Latviešu valodas vārdnīcā” parādās gan atšķirīgo leksisko variantu fiksējums (*susateve*, *susetavs*, *susātyvs* u. c.), gan leksisko nozīmju nešķirums: *susātivs* ‘*cilvēka siluets un ēna, pavēnis*’, kā *susatēvs* arī ‘*līdzinieks, dubultnieks*’ (Mülenbachs 1955: 1126).

Arī 20. gs. nogales literārie un publicētie folkloras teksti rāda, ka *ēnas* apzīmēšanai lietotās nozīmes nav tik krasi nošķiramas. No vienas puses, piem., Madsolas Juoņa daiļradē (darbi tapuši galvenokārt 20. gs. 30.–40. gados), pastāv tendence lietot latviešu literārajai valodai tuvāko apzīmējumu *āna*, nešķirojot, vai tā ir dzīvas būtnes vai priekšmeta ēna. No otras puses, piem., O. Kūkoja, P. Jurciņa dzejā (90. gadi), – saglabāt latgaliešu valodā atšķirīgo apzīmējumu *susātivs*, pieņemot to par vispārīgu ēnas apzīmējumu: *Es palīku itamā susātīvu vaļstī –/ pazorūs skaitstūs* (Jurciņš 2002: 118).

Izsekojot *susātīva* koncepta tapšanai, ir skatīti šādi avoti (sk. pievienoto avotu pārskatu): folkloras krājumi (S. Uļanovska, P. Smelters, B. Opincāne u. c.), 20. gs. sākuma un vidus periodiskie izdevumi (lielākā daļa piemēru atrasta laikrakstā „Drywa” (1908–1917) un tā pielikumos), kā arī M. Andžānes, K. Nautra, O. Zvīdra, P. Jurciņa, J. Klīdzēja, R. Mūka darbi; izdevumi, kuros vārds *susātivs* izmantots nosaukumā: mūsdienu dzejas antoloģija „Susātivs” (2008) un CD „Bolts susātivs” (2010).

Mītiskajos priekšstatos ēna, kas visu laiku seko cilvēkam, atsevišķos diennakts posmos it kā steidz pa priekšu vai – gluži otrādi – paliek aizmugurē, izstiepjās gara vai sarūk līdz minimumam, neapšaubāmi biedēja cilvēku un rosināja meklēt atbildes (radīt mītus), lai izprastu ēnu: domājot gan par tās nematerialitāti un ēnu kā citu pasauli (arī aizsaules) būtnei, gan par iekšējo cilvēka dubultnieku vai cilvēka apsēstību ar gariem, varbūt pat pašu nelabo. Gadsimtiem ilgi ēnas garums/šums palīdzēja cilvēkam orientēties laikā un telpā, līdz zinātniskie atklājumi un tehnikas attīstība piedāvāja krietni precīzākus rīkus šo lielumu noteikšanai. Nevar noliegt, ka arī mūsdienās lauku iedzīvotāji astronomisko laiku var noteikt pēc ēnas garuma – *saule puortūp susātīvā* (Kūkojs 1995: 56), *Tagad pats Miša laiks, jo vyseisōkails susātivs* (Dekters 1970: 147) – vai sēņotājs, ogotājs (retāk ceļinieks, tūrists, kam visbiežāk ceļojuma somā ir arī kompass) – debesu pusi pēc krītošās ēnas virziena. Taču skaidrs ir viens: tiešās nozīmes aktualizējums un skaidrojums vārdā *ēna* mūsdienu cilvēku vairs tik lielā mērā neuztrauc, dabiskā orientācija telpā un laikā daudziem ir zaudēta vai šķiet arhaiska, toties mītiskajos priekšstatos aktualizētais jautājums, kas ir ēna, ar jaunu intensitāti tiek uzjundīts visa 20. gs. garumā un nerimst arī 21. gs., pateicoties K. G. Junga kolektīvās bezapziņas un tās universālo (pamata, bāzes) arhetipu definēšanai, un viens no svarīgākajiem ir tieši ēnas arhetips: *Junga empīriskajā ceļā veiktie atklājumi rod apliecinājumu neurofizioloģijā, kibernetikā, fizikālajā ķīmijā, dziļu psiholoģijā, neirolingvistiskajā programmēšanā, mārketinga praksē* (Ivaščenko 1). K. G. Jungs ir ierosinājis un vēlāk zinātnē ir attīstījis un izmantojis cilvēka psihe struktūras izpētei un arī cilvēka ietekmēšanai kā intraversijas

un ekstraversijas pazīmes, tā psihe informācijas uztveres un apstrādes procesa īpatnības.

Der izcelt dažas analītiskās psiholoģijas atziņas, kas lielā mērā ietekmēja *susātiva* koncepta skaidrojumu šajā rakstā. Pirmkārt, pēc analogijas principa indivīda psihe struktūra (apziņa, personiskā bezapziņa, kolektīvā bezapziņa; Jung 1996: 165) var tikt uztverta kā etnosa, tautas, iedomāta valsts vai pasaules psihe. Otrkārt, tā kā ēna ietver sevī *slēptās, apspiestās, nevēlamās (pat zemiskās) personības puses (...) un reizē normālos instinktus un radošuma impulsus* (Hendersons 1997: 117), tieši šī latgalieša kā etnosa pārstāvja neapzinātā psihe daļa ir ietekmējusi pašapziņas trūkumu un saasinājusi problēmas, kuru izskaidrojums apziņas realitātē vairs nav rodams vai nav tik vienkārši atklājams. Treškārt, *visas cilvēces priekšteču kopējās pieredzes nogulsnes – tāds ir emocionālās iztēles diapazons – tēva, mātes, bērna, vīra un sievas, maģiskās personības dvēseles un ķermenisko draudu radīto tēlu reālais, saturiskais piepildījums. Tas ir iecēlis šo arhetipu grupu augstāko reliģisko un pat politisko principu regulējošo un determinējošo spēku godā, neapzināti atzīstot šo arhetipu neapveramo psihisko spēku* (Jung 1996: 171). Tātad, apzinoties ēnu, var sākt to izmantot psihe veseluma un stabilitātes atjaunošanai, taču to nevar ignorēt, noliegt vai ilgstoši apspiest. Vēl skumjāk, ja to izvēlas asimilēt, kas nereti ir noticis ar latgalieša savrupo reliģisko piederību vai valodu: *Kod sōcēs pyrmōs avīzes, sōcēs ari jaumu vōrdu daudzynōšona – Latgola un latgalīši. Kōpēc vacī, eisī latvīši beja jōsōc saukt cytim vōrdim? Kū lai dora! Kūrzemnīki beja pajāmuši latvīšu nūsaukumu sev. Inflantejis latvīšus sauce par „pūleišim” (...) Tōpēc lai ar latvīšu vōrdu nabyutu jōkaroj ar kūrzemnīkim, Infantijas jaunī avīžnīki sevi sōka saukt par latgalim* (Dektors 1970: 12). Tieši tāpēc arī nepārtraukti ietekmēt: *Mēģinājums ietekmēt sabiedrisko viedokli ar radio, televīzijas vai reklāmas starpniecību izriet no diviem faktoriem. No vienas puses, viņi [mediji – I. Š.] balstās uz atlases mehānismu, kas uzrāda valdošās uzskatu un vēlmju tendences, atklāj kolektīvo noskaņojumu. No otras puses, viņi atklāj to cilvēku aizspriedumus, projekcijas un zemapziņas kompleksus (galvenokārt varas kompleksu), kas manipulē ar sabiedrības viedokli* (Franca 1997: 221).

Atgriežoties pie analizējamajiem tekstiem un *susātiva* koncepta izpratnes, jāsāk ar šīs leksēmas analīzi folklorā. Ievērojot to, ka mītiskajos priekšstatos *susātivs* skaidrots kā dubultnieks, līdzinieks un tā saaugšana ar cilvēku, atkarība no saules (saulaina laika), jautājumi par aizsauli, viņsauli (ēnu valstību) bijuši aktuāli jau senatnē, biežāk *susātivs* tiek minēts mīklās (~30; Uļanovska 1892, Smelters 1899, Opincāne 2000), ir izmantots kā motīvs pasākā par trim brāļiem, kur *susātivs nūbaidej duraceni* (Spārītis 2009: 92–93), tas fiksēts arī parunās, kas visai bieži apgalvojuma formā piedāvā jau mīklā dzirdēto *susātiva* raksturojumu: *beistās kai nu sova susātiva* (Būmanis 2008: 135, 137).

Mīklās ir vērojama *susātiva* mītiskā uztvere, uzsverot tā:

- kustīgumu (*īt, lāc, kreit*),
- neievainojamību (*gunī nadag, yudinī nasleikst*),
- nematerialitāti (*sagyut, puorkuopt, nūmest, aiznest, apkuort apīt* u. c. *navar*) un vizualitāti reizē (*redzēt var*),
- tuvību mīklas zinātājam: *Munas poša pādas pīcas ass pa prīšku īt; Kas ir draugs, kas nikod naatstōj?* (Opincāne 2000: 41, 66),
- noteiktas hierarhijas veidošanos: *Maņ ir, tev ir, pat klučam mežā ir, bet Dīvam nav* (Opincāne 2000: 58).

Šādi veidojusies gan nolemtības apziņa (*naizbēgsi kai nu susātiva* pēc analogijas ar *sovs krysts juonas kotram* vai *nu liktiņa naizbiegsi*), gan absolūtā labā kā dieva un absolūtā ļaunā (nesaprotamā,

neizskaidrojamā) kā velna (arī ēnas) ideja (*Negers uz sīnas. Āna*; Opincāne 2000: 69). Vienlaikus vairākās mīklās ir uzsvērts, ka *susātīvs* ir draugs, kas nekad neatstāj, vēl vairāk – *Vīns ūt, divi rūnās* vai jau citētā *Munas poša pādas pīcas ass pa prišku ūt* norāda uz intuitīvo mīklas radītāja izpratni, ka ēna ir cilvēka psihes daļa, kas nav tik vienkārša un noteikta, kā to traktē morāle un reliģija. Visbiežāk sastopamā mīklas forma, kuras atminējumā ir *susātīvs, āna*, ir jautājums ar *kas: Kas sīnā na czaūkst? Nu kó izbiagt' na war?* (Uļanovska 1892: 226). Jautājamais vietniekvārds *kas*, pretrunīgie apgalvojumi – *ir nīkas, tīrais nīeks* un reizē *apīt navar; cylvāks nav, čāms nav* – rosinājuši cilvēku iztēli un saglabājuši *susātīva* mītiskumu.

Arī 20. gs. sākuma latgaliešu periodiskajos izdevumos vēl pavīd samērā nenoteikta attieksme pret *susātīvu*: *Uz zemes bolsa, kai uz specīgas engelia strumpes, myrunis celes. Dzili grobā aizkustēja susatiws. Tys susatiws vys tywojas un tywojas. Kas tur pa grobu staigoj? Wai gors, wai cylvaks?* (Naaizmerstule 1915: 6); *Kai susatiws – kai wilnis – kai wejs poris munas dinas [domāta dzīve šajā saulē – I. Š.]* (B. 1913: 8). Vienlaikus tiek uzsvērtā tā saikne ar cilvēka dzīvi, kas ir īslaicīga, saskaņā ar kristietības atziņām tā ir tikai sagatavošanās patiesajai dzīvei, tāpēc pakāpeniski leksēmas *susātīvs* pārņemto nozīmju lietojumā tiek paspīlgtināta tieši negatīvā, nosodāmā konotācija: *Diwi susatiwi sasajemuši doncoj wers Kriwijas: susatiws bazgaligòs skumes un susatiws nadzerdatòs bezkaunības* (Drywa 1915: 4); *Dzarušajs susatiws apkloja wysu Kriwiju, jei waimanoja byudama samigta, jo stypròs rukòs* (Džams 1916: 7).

20. gs. 20.–30. gados stereotips, ka *susātīvs* ir kaut kas nosodāms (piem., sociālās vai ekonomiskās dzīves nevēlamās parādības apzīmē ar ēnu: *dzeives ānas – atpaliceiba, tumsūneiba, skaudeiba*; Madsolas J. 1944) vai arī tāds, kas nav spējīgs pastāvēt atsevišķi, atkarīgais lielums (piem., vergs, kalps, suns), dominē periodiskā, pakāpeniski arī lasītāja apziņā. Un tieši šajā laikā izveidojas un valstiskā mērogā tiek uzturēti (arī mūsdienās) ne tie glaimojošākie priekšstati par Latgales latviešiem, kas ir nostiprinājuši aizspriedumainu attieksmi pārnovada latviešos un radījuši mazvērtības kompleksus Latgales latviešos. Nevar noliegt, ka to pamatu veidoja no pārējās Latvijas savrupā Latgales attīstība, vienlaikus Latvijas Republikas laikā (1918–1940) īstenotā agrārā reforma, izglītības, valodas un darbaspēka izmantojuma un atalgojuma politika pastāvošās atšķirības tikai padziļināja.

Pārskatot žurnālu „Latgolas Škola” (1921–1938), var redzēt, kā mainās akcenti izglītībā un valodu politikā, netieši arī attieksmē pret Latgales zemnieku. Līdz pat Otrajam pasaules karam Latgales laukos dzīvoja 84 % iedzīvotāju (2011. – 40 %, Centrālā statistikas pārvalde 2011), lielākā daļa nodarbojās ar lauksaimniecību: *advokātu, ūrstu, gorīdznīku, īrēdņu, tērgōtōju utt. pi mums ir tikai 14 %, pōrejī 86 % nūsadarboj ar lauksaimneiceibu* (Āboliņš 1931: 181). Plašāk tiks dots pārskats par valodas jautājumu.

Pirmajos žurnāla gados var redzēt atbalstu un rūpes par latgaliešu valodu: *Baltīšu izlūksni [latviešu literārā valoda – I. Š.] var isōkt [mācīt skolā – I. Š.] vīneigi tod, kod školāna zynōsonòs byus nūdybynòts piteikuši styprs pamats volūdas mōcībā (gramatikā) latgalīšu izlūksnē [latgaliešu valodā – I. Š.]* (Zeps 1923: 11). Cik var noprast pēc sabiedrības pieprasījuma un neizpratnes, jo pēc 1934. gada raksti un diskusijas par latgalisko un baltisko latviešu valodas izlūksni vairs neparādās žurnāla slejās, 1936. gadā īpaši izcelta šāda Izglītības ministrijas nostāja: *Kas atsateic uz latgalīšu izlūksni, tad izgleiteības ministrijas vidūklis te ir skaidrs (..) Latgalīšu izlūksni var lītōt pi stunžu pasnēgšonas pyrmškolā, I. un 2. pamatškolās klasē Latgolā. Taipat ticeības mōceibu Latgolā vysòs školòs var pasnēgt dialektā* (Čamans 1936: 26). Pēc šīs replikas neseko neviens raksts par latgaliešu valodas kopšanu vai attīstību.

To uzskatāmi demonstrē viens no noslēdzošajiem žurnāla izdevumiem, kurā V. Seile, analizējot *Latgolas Školotāju centralās bīdreibas* darbību [1937. gadā biedrībā ir 278 biedri – I. Š.], nevienu vārdu nevelta latgaliešu valodai, uzsverot, ka skolotāju nākotnes uzdevums ir šāds: *Jōturpynoj dorbs vaļstiski nacionālā un vīneibas garā (..) Jōveicynoj turisma līta (..) Latgolas pēteišona geografiskā, vēsturiskā un saimnīcyskā ziņā* (Seile 1937: 92). Tikpat nesaprotams un mīklains ir nākamā gada pēdējais numurs (1938. gada Nr. 1), kurā redaktors M. Apeļs paziņo par izdevuma darbības pārtraukšanu, jo tā misija esot izpildīta.

Līdztekus tam absurda situācija vērojama arī plašāk: tikko parādās jebkādi uzlabojumi, piem., latgaliešu vidū pieaug augstākās izglītības speciālistu skaits, viņi nespēj atrast darbu, bet Latgalē, kur ir šo speciālistu trūkums, darbu iegūst pārnovadnieki: *1500 baltīšu skolōtōju. Tōlōku Latgolas kolonizēšonu nav nikaidas vajadzeibas izdarēt* (Kronika 1934: 23). Stiprinot Latvijas ārējo robežu, tiek ieviests arī īpašs reģiona darba apmaksas koeficients, kas gan visai nosacīti attiecināms uz pašu latgaliešu dzīves līmeņa celšanu, jo robežsargi un skolotāji lielākoties ir no citiem Latvijas novadiem. Līdzīgi ir ar zemkopības attīstību: tikko pieaug eksporta apjoms no Latgales, tā tiek pieņemtas noteiktas kvotas un iedarbināti citi mehānismi, kas gādā par Latgales kā **darbaspēka avota** (nevis attīstīta reģiona!) saglabāšanu: sīksaimniecību dominante Latgalē arī pēc agrārās reformas, viesstrādnieku apmaksa un lētāka darbaspēka ieplūšana no Lietuvas, Polijas, īpašzemnieku saražotās produkcijas cenu politika u. c. (Spūļs 1933: 13, 16).

Taču šī raksta mērķis nav analizēt sociālos un ekonomiskos Latgales reģiona faktorus, bet izklāstīt *susātiva* koncepta attīstību, tāpēc, atgriežoties pie 20. gs. 30. gados kultivētajiem stereotipiem, var secināt, ka sākotnēji pašā latgalietī tika kaunināta viņa *ēna* – citādāka valoda (pakāpeniski nostiprinās uzskats, ko padomju laiks tikai veicina, – ka tā ir izkropļota latviešu literārā valoda, arī slāvu un latviešu valodas mistrojums), kura nevar būt latviešu valoda (atteikšanās no šī nosaukuma un termina *latgaliskās izloknes* ieviešana), neatīstīta tautsaimniecība (lētais darbaspēks) un salīdzinoši zemais izglītības līmenis, protams, arī piederība citai ticībai un daudz bērnu ģimenes kā zināmas tumsonības izpausme. Pakāpeniski (viziteiktāk pēc 1934. gada K. Ulmaņa apvērsuma un diemžēl arī pēc Latvijas iestāšanās ES) *ēna* vairs netika kaunināta pašā latgalietī vai Latgales cilvēkā, bet gan attiecināta uz visu reģionu (pēc iestāšanās ES arī pārējie reģioni bieži vien ir šajā *ēnas* statusā). Jāpiebilst, ka to vienā ziņā stiprināja arī it kā Latgales cilvēciskās vērtības izceļošie citāti par tās cilvēciskumu, vitalitāti, emocionalitāti. Tā tiešām ir *ēnas* stiprā puse, ja to nenoniecina un neizmanto tādēļ, lai akūtās problēmas vienkārši netiktu pamanītas.

Tādā veidā nostiprinās *ēna* kā negāciju apzīmējums, pašu vārdu vairs pat nav nepieciešams piesaukt, kā tas bija 20. gs. sākuma periodikā, bet nelabvēlīgos sabiedrības un indivīda dzīves procesus raksturo kā *ēnu* – tumšu, nonicināmu, nosodāmu un nevēlamu. Vēlreiz ielūkosimies latgaliešu literatūrā, lai redzētu, ka latgaliešu rakstnieki arī ir domājuši par *susātiva* konceptu un mēģinājuši mazināt tā destruktīvos apmērus.

Tātad 20. gs. sākumā leksēmā *susātivs* sāk dominēt negatīvas konotācijas, īpaši tās pārnesto nozīmju lietojumā. Spilgts piemērs tam ir Madsolas Juoņa daiļrade: kristietībā sludinātā paklausība, patriarhālais domāšanas modelis autora prozā par *ānu* (*dzeives, mīlesteibas, veirīša*) liek uzlūkot sievieti (kārdinātāju, pavinātāju, mātišķās lomas nodevēju, piem., skolotāja Lilija Apse garstāstā „Apse”): *Madsolas J. visur klāt ir viņa ēna, kas reizē ir bēgšana no patiesas personības izpausmes un tās sievišķā*

sirdsspēka apzināšanās (Muizniece 2000: 66):

Tu muna bryunō zemes bite [sieviete – I. Š.]!

Vai tu maņ madu gribi nest? –

Maņ sirds kai bolta vyzbuleite

Steidz mani vīntuleibā vest (Madoslas J. 1943: 28).

Filozofiskā skatījumā katrs cilvēks, meklējot dzīves jēgu, sastopas ar savu ēnu – nezināmo, aizliegto, noklusēto, provocējošo. Kā jau tika pieminēts, pēc analogijas principa sava ēna ir arī katrai iestādei, uzņēmumam, valstij, pasaulei kopumā. Ēnu var izkopt, tai tuvoties un piepildīt dzīves jēgu no lokālā līdz globālajam līmenim, risinot problēmas, esot attīstībā, realizējot idejas praksē. Bet var arī iestigt savā ēnā, piešķirot tai destruktīvu raksturu, no tā arī teicieni: *volkojās kai susātive; rikteigs susātive, guļ da pušdīņu* (Šuplinska 2008: 4); šajā kontekstā *susātivs* – ‘slinks, laisks cilvēks’. Jāpiebilst, ka globālu katastrofu, krīžu situācijās bieži vien par galveno kļūst tieši destruktīvā ēna. Latgales vēsturē (kā ilustrēts iepriekš – objektīvie un noteiktu ideoloģiju ietekmē veidojošies faktori) šādu posmu ir daudz, jo, aizliedzot valodu, liedzot izglītības iespējas, tiek veicināta pašnoniecināšana, iestājas pašapziņas trūkums, kauna un bailu izjūta dominē un diktē cilvēka rīcības noteikumus sevis pozicionēšanai pasaulē.

20. gs. gaitā, pieaugot antropoloģijas, psiholoģijas un psihoanalīzes pētījumu skaitam, mainās arī ēnas izpratne. Lai gan visai ierobežotā daudzumā, taču arī latgaliešu periodikā parādās raksti par antropoloģiju (Seile 1940); var izteikt pieņēmumu, ka literāti pamana arī dzīves filozofijas pārstāvju darbus pārnovadā, īpaši K. Raudives pētījumus („Dzīves kultūrai”, 1940; „Pārpersonīgais un personīgais”, 1942), V. Mundura recenzijas, kurās pavīdēja Eiropas literatūras un filozofijas atblāzma, agrīno J. Klīdzēja prozu, kas uzrunā ar savu *bolsu* tēlu un psiholoģismu.

Latgaliešu literatūrā ēna kā tēls parādās M. Andžānes stāstā „Malns cylvāks, bolts susātivs” (1947), kurā galvenais varonis Aleksandrs Rynčs (*bolts susātivs*) pierāda, ka svarīgi ir nepazaudēt sevi, savu būtību, pat ja sabiedrība, tuvākie cilvēki to nesaprot vai tas nav laikmetam aktuāli. No šī stāsta nāk apzīmējums *bolts susātivs*, kas apzīmē patieso, dziļāko cilvēka būtību, saskaņu ar sevi, kas rodas, pieņemot un izkoptojot savu ēnu – iekšējo cilvēka *es*. Rynčs atbrīvojās no sava *cilvēka*, t. i., uzlidojuma laikā iet bojā viņa sieva, kura bija kļuvusi par saltu aprēķina cilvēku, bet savu vīru dēvēja par pašas *susātivi*. Lai arī autore tēlo galvenā varoņa iekšējo cīņu, viņa izaugsmi, ticību savam sapnim, *susātivs* tiek pastiprināts ar epitetu *bolts*, laužot stereotipu par tā sasaisti tikai ar negācijām.

Trimdas situācijā gandrīz vienlaikus šo *susātiva* divdabības jautājumu risina divi autori: O. Zvīdris dzejolī „Susātivs” (1981) un K. Nautris pasakā „Susātivs” (1982): *Ar myusu nōvi un kod mes asom zam zemes, susātivs atstōj myusus uz myužim. Bet ikkotram nu myusim ir ari ūtrs susātivs, kas īt myusim leidza uz viņu sauli. Tī ir myusu dorbi. Tei ir atstōtō pīmiņa. (..) Jo mes byusim lobus dorbus darejuši, byus loba pīmiņa, bet, jo slyktus, tod slykta. (..) taids tys ir goreigais susātivs voi kai cylvāki soka – pīmiņa* (Nautris 1982: 188). Te (tāpat kā O. Zvīdra dzejolī) uzsvērta fiziskā (laicīgā, cilvēciskā) un garīgā (pārlaicīgā, dievišķā) *susātiva* šķīrums, pēdējo vienkāršojot un rādot kā citu cilvēku viedokli par aizgājēju. O. Zvīdra gadījumā – vispārinot, ka *susātivs* ir atstātie darbi: *Jo tys ir lobs, / tam vairs nav susātivs* (Zvīdris 1981: 149), tādējādi sludinot kristietībai raksturīgo absolūtā labā ideju.

Varbūt latgaliešu literatūrā arī neparādītos iespēja mazināt vēsturiski izveidojušos un valodas lietotāja apziņā nostiprinājušos negatīvo ēnas konotāciju, ja nebūtu divu spēcīgu personību, nosacīti ēnas filozofu – J. Klīdzēja un R. Mūka, kuru darbi pazīstami galvenokārt pārnovada latviešiem,

R. Mūka gadījumā – visā pasaulē. Protams, viņu ietekme ir netieša, taču vienlaikus 21. gs. latgaliešu autoru darbos viņu uzskatu atblāzma ir spēcīgi jūtama.

J. Klīdzēja pieredze sociālajā klīnikā, interese par psihoanalīzi, psihoanalītiskās metodes izpausmes stilā (sākot ar pirmo uzrakstīto romānu „Jaunieši”, 1942) fokusē uzmanību uz personības tapšanu, tīpašu tēlu tipu radīšanu: muzikants, *tūdaliņ-tāgadiņ* dzīvotājs (biežāk dzīvotāja), pozitīvais varonis, ideālvaronis – bērna un vecā gudrā arhetipa reprezentanti, kuru izaugsmē vai bojāejā liela nozīme ir paša ēnas apzināšanai vai noliegšanai. J. Klīdzēja uzskati psihoanalīzē atklāti krājumā „Ievainotā dzīve” (1976), tāpat kā viņa filozofiskie meklējumi rod atbalsi viņa prozas varoņos. Autoram ir izdevies mainīt priekšstatu par latgalieša mentalitāti ne tikai tāpēc, ka viņa darbi ir tapuši latviešu literārajā valodā vai skatāmi režisora J. Streiča ekranizējumos, bet galvenokārt tāpēc, ka viņš radikāli maina attieksmi pret tēlojuma manieri un raksturu atklāsmi. Pirmkārt, autors ir iestājies par katolisko (un jebkura veida) dogmu noliegumu, tāpēc viņa varoņi primāri izvērta prasību pēc sevis pārvērtēšanas, pilnveidošanas, saprašanas, nevis pasaules gadsimtiem ilgās lāpīšanas vai bailēm no sevis. Otrkārt, J. Klīdzējs ir sapratis un fundamentāli pieņēmis svarīgāko psihoanalīzes atziņu, ka apziņa nebūt nav noteicošā cilvēka psihes sastāvdaļa. Nozīmīgākā un savos apmēros un izpausmes formās neparedzamākā ir zemapziņa: *Katrai sīkai jūtai ir trīs vai vairāki slepeni stāvi. Mūsos katrā ir 3 vai vairāki neapgaismoti stāvi* (Klīdzējs 1967: 213). Treškārt, varoņu atklāsmē tāpat kā autora praktiskajā darbībā ir bijusi svarīga cilvēka psihes līmeņu mijiedarbe, sabalansētas personības meklēšana un tiecšanās uz to. Vienlaikus var vilkt paralēles starp autora arhetipisko muzikanta tēlu (romānos – „Cilvēka bērns”, „Sniegi”, garstāstā „Zalta kristeņš”) un Latgales raksturojumu pārnovadnieku skatījumā. Tāpat kā J. Klīdzēja muzikants Latgale ir patiesa, atvērta, vitāla un reizē neaizsargāta, racionālajai dzīvei nepiemērota. Tā (muzikanta dvēsele un Latgale) ir neaizstājama svētkos, bet kļūst lieka un nepiepildīta ikdienā. Tieši tāpēc muzikants J. Klīdzēja prozā bieži vien ir gājējs un alkohola lietotājs, bet viņa dziļi jūtošā sirds un mūzikas spēle ir viņa dzīves jēga un misija. Pats autors arhetipisko Latgales tēlu vairāk izjūt savos *varavīkšņainās dvēseles* cilvēkos. Tas ir Boņuka vectēvs (romāns „Cilvēka bērns”), Milces vecmāmiņa (romāns „Dāvātās dvēseles”), kas prot dzīvot saskaņā ar sevi, dabu un sentēvu tradīciju: *Visas trīs personības anatomijas daļas – instinkts, apziņa un sirdsapziņa – ir nevien radniecībā un saspēlē, bet (..) nonāk īsākos vai arī ilgstošākos konfliktos (..) Visu šo triju personības daļu saskaņotības brīži (..) dod to izteiksmi mūsu dzīvē, ko saucam par dvēseles mieru (..) par cilvēku stipru un sabalansētu raksturu* (Klīdzējs 1976: 36). J. Klīdzējs ar saviem darbiem un personības piemēru atklāj, cik svarīgi ir novērtēt visas psihes daļas, savukārt R. Mūks, interpretējot K. G. Junga un citu analītiskās psiholoģijas pārstāvju darbus, gūst atziņu, ka lielā mērā vēsturiskā rietumu civilizācijas attīstība, kas ignorējusi ēnu un gloricējusi absolūtā labā ideju kristietībā, netiek galā ne tikai ar savām neirozēm un bailēm, bet to attiecina uz visu pasauli: *Rietumu cilvēka nespēja atpazīt un integrēt sava paša ēnu ir novedusi pasauli pie iznīcības robežas. Viņš ir inficējis pasauli ar savu atklātību un mieru, iznīcinājis veselās kultūras, izplatījis fiziskas un psiholoģiskas slimības, egoismu, nacionālismu, šķiru cīņu un materiālismu* (Mūks 2007: 88).

20. gs. sākuma romantismam, latgaliešu literatūrā kristīgajam romantismam arī 20. gs. 60.–80. gados (M. Andžāne, A. Spoģis, P. Zalāne) ir raksturīgi visu tehnisko, laikmetisko uztvert par dabiskā pretstatu, arī ēnu. Piem., trimdas latgalieši demonstrēja savu atsvešinātību un neiesakņošanos mītnes zemēs, rādīja zaudēto paradīzi idealizētā Latgales un latgalieša tēlā.

Meklējot apliecinājumu un piepildījumu civilizācijām, kultūrām, paša personībai, R. Mūks nonāk līdz cilvēka dzīves jēgas atziņai, kas tiešā veidā saistīta ar cilvēka psihes arhetipiskumu un ēnas apzināšanos: *Būtiski un konstitucionāli cilvēks ir ceļotājs (...) Mērķis ir pats ceļš, kas bieži noved arī naceļos, lai mēs atkal varētu visu sākt no gala. Ja grib – to var saukt par radošu dzīvošanu šī vārda visradikālākajā nozīmē* (Mūks 2007: 69). Līdzīgi cilvēka dzīves jēgu interpretē arī J. Klīdzējs: *Rakstot (...) ar savu trakumu un grēkiem esmu pats ticis galā un nav bijis jāapgrūtina ne psihiatrs, ne mācītājs* (Klīdzējs 1965: 176).

Abi autori uzsver ēnas respektēšanas svarīgumu kā indivīda, tā tautu un veselu kultūru attīstībā. Galvenokārt tā ir baiļu, pārdzīvojumu, instinktīvo nojausmu, priekšstatu pārvēršana radošā enerģijā. Tieši šī *susātīva* nozīme kā jautājums un/vai atbilde par cilvēka, sabiedrības patieso būtību ir aktualizēta divos latgaliešu izdevumos: mūsdienu dzejas antoloģijā „Susātīvs” (2008) un CD „Bolts susātīvs” (O. Kūkoja teksts, Sovvaļņika mūzika, 2010).

Rakstīšanas process vienmēr ir saistīts ar savas ēnas meklēšanu/apzināšanos. Dzejas antoloģijā „Susātīvs” ir ievietota 17 jaunākās latgaliešu literatūras pārstāvju dzeja, literārie CV, bibliogrāfija, emociju lapas fotogrāfijās. Autori meklē *susātīvu* kā etnisko piederību, identitāti, atgūstot latgaliešu valodas, Latgales vēstures un nākotnes perspektīvu. To aicināti darīt arī lasītāji, aizpildot *skaitietuoja lopu*, kas paredzēta autogrāfiem, atziņām, kritikai, paša dzejoļu rakstīšanai vai arī līdzdzīvošanai izlasītajam radošo uzdevumu kopās, kas veidotas kā skolotāja ikdienas atvieglojumam, tā individuālai pašizaugsmei.

„Bolts susātīvs” piedāvā skaidru vērtību hierarhiju patiesās būtības – paša un tautas – izdzīvošanai: *Byut latgalīšam –/ir īt un īt, ir īt* (Kūkojs 2010), tas ietver sevī laikmeta, varas, ideoloģiju noliegto vērtību atgūšanu – latgaliešu valoda, tautas pašapziņa, godīga kalpošana Dievam, tautai, ģimeniskums.

Abi izdevumi piedāvā *bolta susātīva* meklēšanu jaunajai paaudzei: interaktīva sadarbība ar lasītāju dzejas antoloģijā, īss koncentrisks, arī vizuāli efektīgs autora CV sniegums, performance notiek katrā grāmatas atvēršanas reizē. Savukārt mūzikas albumu „Bolts susātīvs” gan kritiķi, gan mūziķi šobrīd dēvē par *roķīgāko latgaliešu mūzikas ierakstu*. Saistoša forma, kas ne vien nezaudē dvēseliskumu, bet piedāvā kopīgus tā meklējumus. Tas vieš cerību Latgales būtības atrašanai, pastāvēšanas iespējai arī sociālās dzīves sfērās, jo līdzās *ēnu politikai*, kas tiek vainota Latvijas krīzes uzplaukumā, beidzot arī Latgalē, kaut nedroši, ienāk „Ēnu dienas” tradīcija. Mūsdienās skolēnu *ēnas* labprāt izvēlas vērot finansiāli izdevīgu vai varas pozīciju ziņā ietekmīgu profesiju pārstāvjus. Var teikt, ka šādi vērojams ēnas materializēšanās process, kas diez vai var mazināt samilzušās sabiedrības problēmas, bet netieši rosināt domāt par indivīda lomu sabiedrības atvēršanā gan.

Susātīva kā koncepta nostiprināšanās latgaliešu literatūrā 21. gs. sākumā ir saistīta ar to, ka, izejot garu transformāciju ceļu un atbrīvojoties no negatīvās konotācijas, latgalietis to atkal sāk apzināties kā neatņemamu savas būtības daļu, kas ļauj viņam saglabāt savu citādumu – valodā, tradīcijā, attieksmē pret pasauli, kas joprojām pārsteidz ar savu dabiskumu un emocionalitāti.

AVOTI

- Andžāne, Marija (1947). Malns cylvāks, bolts susātīvs. *Olūts*. Nr. 7. 109–121.
 B. (1913). Uz kopim. *Drywa*. Nr. 18. 15. majā.
 [b. a.] (1915). Laupa. *Drywa*. Nr. 45. 18. novembrī.

Būmanis, Jānis (sastādītājs, 2008). *Ošas upes krastu dziesmas un raksti*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba.

Dekters (1970). *Dorvas cīma ļaudis*. Minhene: p/s Latgaļu izdevnīceiba.

Džams (1916). Atskanias. *Drywa*. Nr. 23. 15. junī.

Jurciņš, Pēteris (2002). *Vasala, muos, vasals, bruol!* Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba.

Klīdzējs, Jānis (1967). Mūsos visos trīs stāvi. Klīdzējs, J. *Dzīvīte, dzīvīte...*[b. v.]: Tilta apgāds. 193–220.

Kūkojs, Ontons (2010). Byut latgališam. Sovvaļņiks. *Bolts susātivs*. Rīga: Ideju parks.

Kūkojs, Ontons (1995). *Mīlesteiba, Lelais Līpu kolns*. Daugavpiļs: SAB.

Lukaševičs, Valentīns (2011). *Latgaliešu-latviešu vārdnīca*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”.

Madsolas Jōņs (1944). *Ausmas zemē*. Daugavpiļs: VI. Lōča izdevnīceiba.

Madsolas Jōņs (1943). *Lynu zīdi*. Daugavpiļs: VI. Lōča izdevnīceiba.

Opincāne, Bernadeta (sastādītāja, 2000). *Atmini munu meikli*. Rēzekne: Latgolas Kultūras centra izdevnīceiba.

Naaizmerstule (1915). Celis. *Goriga Maize. „Drywas” pilykums*. Nr. 4.

Nautris, Konstantīns (1982). Susātivs. Nautris, Konstantīns (1982). *Maklātōji*. Minhene: p/s Latgaļu izdevnīceiba. 188–189.

Smelters, Pīters (1899). *Tautas dzišmu, posoku, meikļu un parunu Wocelite*. Rīga: Katoļu Māju Kalendara izd.

Spārītis, Ojārs (sastādītājs, 2009). *Feimaņu draudzes pasakas*. Rīga: Nacionālais apgāds.

Šuplinska, Ilga (sakārtotāja, 2008). Suokuma vuordi. *Susātivs: myusdīnu latgalīšu dzejis antologeja*. Rēzekne: LgSC.

Zvīdris, Ontōns (1981). Susātivs. Zvīdris, O. (1981). *Kod sirds tūp guņskurs*. [Minhene]: p/s Latgaļu izdevnīceiba. 147–149.

LITERATŪRA

[b. a.] (1934). Kronika. *Latgolas Škola*. Nr. 2. 22–23.

Āboliņš, A. (1931). *Latgolas Lauksaimnika Kalendars 1931*. Daugavpils: Dorbs un Zinība.

Čamanis, J. (1936). Latgolas skolas takušā mōceibu godā. *Latgolas Škola*. Nr. 2. 25–26.

Iedzīvotāji – skaits un tā izmaiņas. <http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Iedzīvotāji/Iedzīvotāji.asp>, sk. 20.12.2011.

Jungs, Kārlis Gustavs (1996). *Psihologiskie tipi*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Klīdzējs, Jānis (1976). Kā rodas „dvēseles” miers? Klīdzējs, J. *Ievainotā dzīve*. [b. v.]: Daugavas Vanags. 33–36.

Klīdzējs, Jānis (1965). Pašportrets. Zeltiņš, Teodors (sakārtotājs, 1965). *Pašportreti*. Bruklina: Grāmatu draugs. 172–178.

Muizniece, Ilga (Šuplinska, 2000). Stilistiskie krustpunkti E. Ādamsona un Madsolas J. daiļradē. *Valoda un literatūra: LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes zinātniskie raksti*. Rīga: LU. 59–67.

Mūks, Roberts (2007). *Apaļais cilvēks – Dieva kopija*. Rīga: Valters un Rapa.

Mūlenbachs, Kārlis (1955). *Latviešu valodas vārdnīca, III*. Čikāga: Čikāgas baltu filologu kopa.

RAKSTI

- Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izloksnes vārdnīca, I-II*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Seile, Valerija (1937). Latgolas Školotāju centralās bīdreibas darbeiba. *Latgolas Škola*. Nr. 4. 90–92.
- Seile, Valerija (1940). Napazeitais cylvāks. *Zīdūnis*. Nr. 3. 65–71, Nr. 4. 79–103.
- Spūļš, Bronislavs (1933). Latgolas studenti. *Zīdūnis*. Nr. 5–6. 12–13., Nr. 4. 16–17.
- Šuplinska, Ilga (2010). Latgales linvoteritoriālās vārdnīcas koncepti. *Via Latgalica*. Nr. 3. 124–133.
- Zeps, F. (1923). Latvišu volūdas programa latgališu pamatškolom. *Latgolas Škola*. Nr. 4. 11–13.
- Иващенко, А. *Архетипы в маркетинге, I*. http://www.antema.ru/library/metody_marketingovyh_issledovaniy/kachestvennye_issledovaniya/ivawenko_a_arhetipy_v_marketinge_chast_1/, sk. 09.02.2012.
- Франц, фон М.-Л. Процесс индивидуации. Сиренко, С. Н. *Человек и его символы*. Москва: Университетская книга. 156–226.
- Хендерсон, Джозеф Л. (1997). Древние мифы и человек. Сиренко, С. Н. *Человек и его символы*. Москва: Университетская книга. 106–156.